

Overdenking gehouden op 26 november 2023
tijdens de cantatedienst in de Westerkerk Amsterdam
over Psalm 130
en de "Messe des Morts" van Marc-Antoine Charpentier
door dr. Cristina Pumplun

Een paar weken geleden was ik op een mooie najaarsmiddag in London, in de Westminster Abbey. Ik ben er altijd heel graag en als ik in London ben, ga er op zondag naar de kerk. Wel kom ik dan alleen maar in het voorste gedeelte waar de kerkdiensten gehouden worden, in het middenschip en het koor. De daar achter gelegen kapellen – het museale gedeelte van de Abbey – is op zondag gesloten. Maar nu, op deze middag eind september, komt het er eindelijk van om dat gedeelte als toerist te bezichtigen. Ik ben niet bepaald alleen. Het is druk met een paar honderd bezoekers. En zo schuifelen we achter elkaar aan door dat gedeelte van de kathedraal, dat tot dan toe voor mij verborgen was gebleven.

Het staat hier vol met grafmonumenten, gedenktekens en sarcofagen. Geen nis is onbenut. Het herfstzonnetje schijnt hier en daar naar binnen door de hoge ramen. Toch lijkt de stad daarbuiten ver weg. Dit is een eigen wereld, een gemeenschap van degenen, die hier zijn begraven: koninginnen en koningen, graven en gravinnen, hertogen, priesters en monniken, politici, wetenschappers, dichters, componisten - mensen uit maar liefst tien eeuwen bij elkaar gebracht. Deze mensen hebben in het verleden veel betekend, maar ze blijven hier op een wonderlijke manier present, niet alleen figuurlijk, maar ook heel zichtbaar en tastbaar. De geschiedenis van Engeland van ruim 1000 jaar geconcentreerd op een paar honderd vierkante meter in deze kerk.

Bij het 13^e eeuwse graf van Koning Hendrik de Derde staat een rijtje stoelen. Dankbaar voor een adempauze ga ik zitten. Er komt een Amerikaanse meneer naast me zitten. "A lot of dead people in here," zegt hij en kijkt mij verwachtingsvol aan. "Hm, yes...", breng ik uit. Maar terwijl ik dat zeg, realiseer ik me dat dat ergens niet klopt. Ik wandel verder langs de graven en gedenkstenen van gekroonde hoofden, van hoog geleerde wetenschappers, begaafde kunstenaars, beroemde

schrijvers, componisten. Van Edward Elgar, de componist van de Enigma Variaties: we draaien het elk jaar als we terugkeren van vakantie. En Ralph Vaughan Williams, de componist van dat prachtige lied, dat we net aan het begin zongen: "Voor alle heiligen in der eeuwigheid..." A lot of dead people? Ja..., en toch volstrekt niet!

Het is dat raadsel, dat mysterie, van misschien wel de grootste ongerijmdheid en tegenstelling in ons bestaan, het sterven, de dood, waarbij alle ordeningen en zekerheden op z'n kop gezet worden. Dood en leven in een elkaar steeds bevestigend en ontkennende wervelwind...

Twee dagen later zit ik weer in de ochtenddienst in Westminster Abbey. Ik kijk in de richting van de kapellen, waar ik nu ben geweest. En weer realiseer ik me hoe bijzonder het is, dat deze kathedraal een plaats is, waar de eeuwen bij elkaar komen. Met die niet rationeel te beredeneren aanwezigheid van mensen, die geleefd hebben, zoals ik leef, die toen zij leefden in deze zelfde kerk geweest zijn waar ik nu ben. En ik denk aan onze eigen Westerkerk, waar we weliswaar geen grafmonumenten hebben, maar waar mensen wel in vroeger tijden zijn begraven en zo op een bepaalde manier deel uit bleven maken van de gemeenschap, die hier bij elkaar komt. De grafplaten aan onze voeten zijn hun stille getuigen. Bekende en beroemde mensen uit vroeger eeuwen: Rembrandt, Govert Flinck, maar ook dierbaren die niet beroemd zijn, maar die wel hun unieke plaats hadden in het leven van hen, die afscheid van hen moesten nemen.

Mensen hebben de eeuwen door de gang naar deze kerk gemaakt, geraakt door de diep pijnlijke ervaring van verlies van een geliefd mens. Daar, bij het Brandend Braambos, steken mensen kaarsen aan, vaak in gedachtenis aan geliefden, die zij zijn verloren. En ze schrijven erover in het boek dat eraan komt. De kaarsen en de woorden in het boek zijn kleine herinnerings-tekens - als het ware kleine monumenten - die aan de blijvende herinnering van overleden dierbaren een tastbare vorm geven. Waarbij het niet voor niets is, dat juist het aansteken van een licht zo intens kan uitdrukken, wat je voelt, als je denkt aan een geliefde, die je hebt moeten loslaten. Licht dat schijnt in duisternis als een symbool van leven, dat sterk is als de dood, leven, dat door de dood heen kan dringen op momenten, waarop er diepe verbondenheid

ervaren wordt, ondanks de scheiding van dood en leven...

In het Requim, de Mis voor de doden van Charpentier, die we zo gaan horen, klinkt als laatste deel een zetting op Psalm 130: "De profundis', 'vanuit de diepten'. Vanuit de diepten stijgt zo de stem op van de overledene, die ernaar verlangt, op te worden genomen in de liefdevolle ruimte van de Eeuwigheid. En tegelijkertijd klinkt ook de stem van degene, die afscheid moet nemen, die tegen de klippen op zingt vanuit de donkerte en diepte van verlies en rouw. Zoals Loyd Haft het verwoordt in zijn bewerking van de Psalm 130: "Laat uw oor zich verstaan met de stem van mijn verdriet."

Maar het is het verlangen naar het licht, wat daarna als laatste klinkt in Charpentier's Requiem: "Et lux perpetuam luceat eis." Dat het eeuwige licht hen moge schijnen..." En eeuwig niet als tijdbegrip, maar in de betekenis van een diepe liefdevolle ruimte, geborgenheid. Het is de stem van de liefde, die er intens om bid en ervan zingt van de dragende kracht waarmee we door verlies en gemis heen mogen komen. De gang door het donker, vanuit de diepten naar het vertrouwen, naar het licht is ook verwoord door de Duitse dichteres Hilde Domin in een gedicht dat ik tenslotte lees in de vertaling van Kees Kok.

De moeilijkste wegen
worden alleen gegaan,
de teleurstelling, het verdriet,
het offer
zijn eenzaam.
Zelfs de dode die elke roep beantwoordt
en geen bede afwijst
staat ons niet bij.
en ziet toe
hoe we het redden.
De handen van de levenden die zich uitstrekken
zonder ons te bereiken
zijn als de takken van de bomen in de winter.
Alle vogels zwijgen.

Je hoort slechts je eigen voetstap
en de stap die je voet
nog niet heeft gezet maar nog gaan zal.
Stil blijven staan en je omkeren
helpt niet. Er moet
worden gegaan.

Neem een kaars in je hand
als in de catacomben,
het vlammetje ademt nauwelijks.
En toch, als je lang hebt gelopen
blijft het wonder niet uit
omdat het wonder altijd geschiedt
en omdat wij zonder genade
niet kunnen leven:
de kaars vlamt op in de vrije adem van de dag,
je blaast haar glimlachend uit
als je de zon in gaat.
en onder de bloeiende tuinen
de stad voor je ligt
en de tafel voor jou
in je huis wit gedekt is.
En de verliesbare levenden
en de onverliesbare doden
het brood voor je breken en de wijn aanreiken -
en jij hun stemmen weer hoort
heel dicht
bij je hart.